

Розділ 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК – ГУАМ: РЕАКЦІЯ НА РОСІЙСЬКУ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ, СТРАТЕГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Створення організації, пріоритети діяльності. ГУАМ – регіональне об'єднання чотирьох держав (Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова), створене з метою поглиблення політико-економічних зв'язків, консолідації зусиль у сфері європейської інтеграції та зміцнення відносин із ЄС та НАТО.

Початок безпосередньої співпраці України, Азербайджану, Грузії та Молдови у межах ГУАМ покладено на зустрічі президентів відповідних країн 10 жовтня 1997 р. у Страсбурзі під час саміту РЄ. Тоді ж ухвалено офіційне комюніке про визнання спілки ГУАМ зі статусом «консультативний форум»¹. Серед задекларованих цілей зазначали «внесок у підтримання миру, стабільності та безпеки на основі норм і принципів міжнародного права»².

Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв згодом писав: «ГУАМ було створено як колективну відповідь на безпекові виклики, з якими зіткнулася кожна з країн-засновниць після відновлення незалежності внаслідок розпаду СРСР 1991 року. Всі наші держави успадкували безліч проблем, властивих імперській політиці “розділяй і володарюй”. Ми стали свідками багатьох інспірованих зовні етнічних конфліктів, сепаратистських рухів, локальних і регіональних війн, які призвели до окупації й анексії. Усе це становило серйозні загрози територіальній цілісності та суверенітету держав, які тільки-но відновили незалежність, гальмувало їхній розвиток та інтегрування в міжнародну спільноту. Хоча ці конфлікти різняться за багатьма ознаками та проявами, вони мають спільний знаменник: їхнє джерело – Кремль»³.

¹ Азербайджан – ГУАМ. *Независимый Азербайджан*. URL: https://republic.preslib.az/ru_a7-7.html

² Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/23-2022.pdf>

³ Там само.

Одним із чинників створення ГУАМ А. Ефендієв небезпідставно вважав російський імперіалізм. З цього приводу він зауважував: «Російська Федерація була серед ініціаторів розпаду Радянського Союзу та визнала всі його геополітичні наслідки, зокрема появу ННД. Однак із розпадом СРСР імперія не впала. Імперіалізм був глибоко вкорінений у політичних елітах РФ, які чекали моменту для відродження та відновлення імперії. На початку 2000-х років вони недвозначно дали світові зрозуміти, що сприймають розвал СРСР як «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття». Тож виправлення цієї «історичної помилки» вважали своєю «священною місією»⁴.

У подальшому керівництво держав неодноразово робило заяви про необхідність поглиблення співпраці у межах цієї структури⁵. Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк, зокрема, відзначав, що «ГУАМ із часу його утворення в 1996 році пережив чимало трансформацій, і головне, що з перемогою Помаранчевої революції в Україні, з обранням нової демократичної влади ГУАМ отримав нове дихання. Це виявилось під час Кишинівського саміту, в підготовці якого активну участь брала Україна та особисто президент Ющенко. Саме там, на саміті в Кишиневі, було прийнято рішення за українською ініціативою про перетворення цієї інституції в повноцінну регіональну організацію. Саміт 22–23 травня [2006 р. – *Н. Дж.*] в Києві якраз і покликаний реалізувати цю мету»⁶.

На саміт до Києва 22 травня 2006 р. прибули учасники дводенної зустрічі керівників країн ГУАМ. Окрім керівників країн-членів регіонального об'єднання, на зустріч як гості були запрошені президенти Литви, Болгарії, Польщі і Румунії. Президент Азербайджану Ільхам Алієв по прибутті до Києва сказав про важливість для учасників енергетичної теми. «Всі можливі подальші моменти взаємовигідної співпраці будуть

⁴ Там само.

⁵ Из беседы Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева в ходе встречи один на один с Президентом Украины Леонидом Кучмой – Президентский дворец, 16 марта 2000 года. *Бакинский рабочий*. 2000. 18 марта. С. 1.

⁶ Сокіл О. Борис Тарасюк – про ГУАМ, грузинські вина та Європу. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2006/05/printable/060519_tarasuik_ie_strasbourg_sp

обговорюватися. Зараз ми не ведемо мову про якісь конкретні енергетичні проекти; наразі ми на стадії вивчення та обговорення. Я вважаю, що енергетична складова переважатиме у співпраці країн ГУАМ», – наголосив він⁷. Напередодні Президент України Віктор Ющенко зауважив, що ГУАМ на саміті отримує статус міжнародної організації. Водночас він констатував, що не вважає розвиток співпраці у межах ГУАМ реакцією на неефективність СНД⁸.

Учасники саміту ГУАМ 23 травня 2006 р. підписали документи про створення нової міжнародної організації, що має назву «Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ» (зі штаб-квартирою у Києві). Президенти України, Молдови, Грузії та Азербайджану підтвердили курс своїх країн на поглиблення європейської інтеграції та зміцнення відносин із ЄС і НАТО. На цьому наголосив під час пресконференції Президент України В. Ющенко: «Сама назва організації декларує те, що нашими ключовими цілями є – формування регіонального простору демократії, безпеки, стабільного економічного, гуманітарного та соціального розвитку, євро інтеграція та євроатлантична інтеграція. Нас об'єднують спільні цінності, спільні цілі та устремління посісти поважне місце в об'єднаній Європі»⁹. У декларації також наголошено, що ГУАМ відкрита для вступу інших держав, які поділяють її цілі та принципи.

Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв констатував: «Однією з пріоритетних цілей [організації – *Н. Дж.*] було визначено налагодження співпраці в основних галузях: транспортній, енергетичній та торговельній – засадах діяльності організації. Безперечно, спектр роботи охопив і багато інших сфер, як-от туризм, освіту, охорону здоров'я, надзвичайні ситуації, боротьбу з організованою злочинністю тощо. Однак головною метою було зблизити країни ГУАМ, зміцнити їхні торговельно-економічні зв'язки, щоб у цьому географічному просторі перепліталися

⁷ Учасники саміту ГУАМ прибули до Києва. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2006/05/060522_guam_arrive_sp

⁸ Там само.

⁹ ГУАМ став міжнародною організацією. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2006/05/060523_guam_international_oh

нові альтернативні транспортні шляхи і дороги й енергетичні трубопроводи, що тісно пов'язані з розвитком вільної торгівлі та залученням прямих іноземних інвестицій. Ми прагнули не тільки спроектувати нашу географію як новий альтернативний міст, що з'єднає дві економічні потуги – Європу й Азію, а й просувати та формувати цей регіон як зону вільного транзиту, торгівлі й інвестицій»¹⁰.

На саміті Польща ініціювала залучення об'єднання країн-учасниць ГУАМ до будови нафтопроводу «Одеса–Броди» до польського Гданська. Про цей намір на нараді міністрів економіки, енергетики та транспорту країн-членів ГУАМ повідомив міністр економіки Польщі Петро Борзняк. За його словами, Європа була зацікавлена в участі ГУАМ як міжнародної організації у реалізації проєкту нафтопроводу «Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ». Міністр палива та енергетики Іван Плачков зауважив, що Україна веде переговори з Казахстаном та Азербайджаном щодо участі у проєкті. «Ми працюємо з Казахстаном та Азербайджаном, провели презентації у Варшаві та Брюсселі, триває активна робота над створенням бізнес-плану та щодо залучення потенційних учасників: як власників ресурсів, так і потенційних його споживачів», – зазначав І. Плачков¹¹.

Президенти України Віктор Ющенко, Грузії Михайло Саакашвілі, Азербайджану Ільхам Алієв і Молдови Володимир Воронін 23 травня 2006 р. затвердили Статут ГУАМ¹². Український та азербайджанський сегмент ЗМІ схвально оцінили заходи президентів-учасників заходу. «Піар-акція цього разу була доволі гучною, але все одно виглядала лише як дуля Росії, яка почала після помаранчевої та трояндової революцій “пресувати” гуамівців газовими, винними, мінеральноводними, молочними, м'ясними та цукровими війнами. Та й то обережний тон Ільхама

¹⁰ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

¹¹ Польща иницирует привлечение ГУАМ к достройке нефтепровода «Одесса-Броды». URL: <https://podrobnosti.ua/314977-polsha-initsiiuruet-privlechenie-guam-k-dostrojke-nefteprovoda-odessa-brody.html>

¹² ОБСЕ очікує поліпшення ефективності об'єднання ГУАМ від його перетворення в міжнародну організацію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/945396.html>

Алієва геть вибивався з антиесендівських філіппік його колег», – зазначав журналіст УНІАН¹³.

Учасники саміту додали до аббревіатури ГУАМ ще одну – ОДЕР. Ключовими цілями ОДЕР названо організацію простору розвитку демократії, економічного розвитку і європейську інтеграцію. Також створено ЗВТ між Україною, Грузією, Молдовою й Азербайджаном. Наступний етап, за словами Президента України В. Ющенка, – створення уніфікованої митної служби¹⁴.

Відповідно до Статуту ГУАМ, основними його цілями діяльності стали:

- утвердження демократичних цінностей, забезпечення верховенства права та поваги прав людини;
- забезпечення сталого розвитку;
- зміцнення міжнародної та регіональної безпеки й стабільності;
- поглиблення європейської інтеграції для створення загального простору безпеки, а також розширення економічного та гуманітарного співробітництва;
- розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного й гуманітарного потенціалу Сторін;
- активізація політичної взаємодії та практичного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес¹⁵.

У структурі ГУАМ були РГД та Секретаріат. РГД – основний орган організації, що проводить свою роботу на рівні глав держав (саміт), міністрів закордонних справ, національних координаторів та постійних представників. РГД визначала пріоритети й виробляла основні напрями діяльності ГУАМ; вирішувала принципові питання її внутрішнього устрою й функціонування, взаємодії з іншими державами та міжнародними організаціями; приймала рішення про членство в ГУАМ і надання статусу спостерігача або партнера; розглядала найактуальніші міжнародні проблеми й приймала відповідні рішення та рекомендації¹⁶.

¹³ Писарчук М. ГУАМ як чергова дуля Росії. URL: <https://www.unian.ua/world/5906-guam-yak-cherгова-dulya-rosiji.html>

¹⁴ Там само.

¹⁵ Статут Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886_002#Text

¹⁶ Там само.

Секретаріат здійснював організаційно-технічне забезпечення діяльності ГУАМ, керуючись Статутом і рішеннями РГД. Виконуючи свої обов'язки, Генеральний секретар і персонал Секретаріату представляли ГУАМ. Вони не могли запитувати або приймати вказівки від якої-небудь Сторони або органу за межами ГУАМ, що могли перешкодити виконанню їхньої міжнародної місії. Секретаріат готував й представляв РГД щорічні звіти про свою діяльність, а також про діяльність ГУАМ для затвердження РМЗС¹⁷.

Важливі функції було покладено на РМЗС, яка забезпечувала виконання рішень і рекомендацій, прийнятих РГД; проводила консультації у галузі зовнішньої політики з питань, що становлять взаємний інтерес; створювала й визначала функції та порядок роботи робочих і допоміжних органів ГУАМ для виконання конкретних завдань; розглядала та приймала рішення з поточних питань діяльності ГУАМ; затверджувала бюджет ГУАМ на наступний рік; розглядала проєкт порядку денного РГД; розглядала та вирішувала інші питання, передбачені Статутом¹⁸.

РНК забезпечувала взаємодію у межах ГУАМ, підготовку засідань РГД і РМЗС. Національні координатори призначаються міністрами закордонних справ Сторін. РПП на постійній основі проводила роботу із забезпечення діяльності ГУАМ, зокрема:

- розглядала хід виконання рішень вищих органів;
- розглядала й погоджувала проєкти порядку денного засідань, рішень та інших документів, що прийматимуться на засіданнях вищих органів;
- брала участь у підготовці й проведенні засідань вищих органів;
- приймала рішення у межах своїх повноважень із питань, пов'язаних із діяльністю ГУАМ¹⁹.

Таким чином, 23 травня 2006 р. було ухвалено рішення про реформування організації²⁰. Учасники саміту наголосили, що пріоритетами майбутньої організації будуть «зміцнення цінностей

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Азербайджан – ГУАМ...

демократії, верховенства закону, права і свободи людини, стабільності та безпеки, протидія міжнародному тероризму, агресивному сепаратизму, екстремізму та транснаціональної організованої злочинності, поглиблення європейської інтеграції, досягнення сталого розвитку та підвищення добробуту їхніх народів»²¹.

На думку Генерального секретаря організації А. Ефендієва, «Російське керівництво сприйняло це [створення ГУАМ – Н. Дж.] як страшний сценарій для своїх відтермінованих планів. Від самого початку створення ГУАМ Кремль розглядав організацію як загрозу своїм національним інтересам, тож діяв відповідно. Він регулярно проводив інформаційні кампанії з дискредитації ГУАМ і використовував усі можливі канали, зокрема вплив на політичні еліти в державах-членах організації, для перешкодження співпраці між ними та їхніми партнерами»²².

Президент України В. Ющенко 7–8 вересня 2006 р. здійснив офіційний візит до Азербайджанської Республіки, під час якого провів зустріч із Президентом І. Алієвим, відвідав парламент Азербайджану, зустрівся з урядовцями²³. Він також відзначив «величезні» перспективи ГУАМ, до якої належать Україна та Азербайджан. «Нам необхідно адаптувати позитивний досвід інших міжнародних структур, у тому числі СОТ. І якщо нам вдасться досягти поставлений цілей, то я упевнений – ГУАМ чекає прекрасне майбутнє», – зазначав В. Ющенко²⁴.

«Тенденції розвитку світового співтовариства свідчать про прагнення економік різних країн до більш вільного переміщення фінансів, товарів, послуг і т. д. Саме тому значна увага в минулому і поточному роках була приділена реалізації Угоди про створення зони вільної торгівлі між країнами-учасниками “Організації за демократію й економічний розвиток – ГУАМ”», – зауважував Президент²⁵. «Сьогодні можна говорити про те, що

²¹ History of the GUAM organization. *Diplomatiya Aləmi*. 2007. Vol. 16. S. 6.

²² Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

²³ В. Ющенко відвідає Азербайджан 7–8 вересня. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/_v_yushchenko_posetit_azerbaydzhan_7_8_sentyabrya__1157546627

²⁴ Ющенко хоче нафту в обмін на харчі і пігулки. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2006/09/7/3153057/>

²⁵ Там само.

підписання відповідного протоколу країнами-учасницями вищевказаної організації формально свідчить про початок роботи режиму зони вільної торгівлі в рамках чотирьох територій – Азербайджану, Грузії, Молдови й України», – додав він²⁶.

Президент України В. Ющенко 18–19 червня 2007 р. перебував із робочим візитом в Азербайджані, де взяв участь у другому саміті ГУАМ, що проходив у Баку. За підсумками обговорення запланованих питань ухвалено низку документів (Бакинська декларація, Комюніке другого саміту ГУАМ, Угода про привілеї та імунітети ГУАМ, Меморандум про співробітництво і взаємодопомогу з питань ядерної та радіаційної безпеки)²⁷.

В інтерв'ю провідним азербайджанським телеканалам «Lider TV», «ANS» та «AzTV» Президент України зазначав, що вважає актуальним питанням «розширення Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ». Головними темами з мас-медіа також стали: перспективи та пріоритети ГУАМ, двосторонні відносини України й Азербайджану. Також Президент відповів на запитання щодо внутрішньополітичної ситуації в Україні, євроатлантичних прагнень держави, українсько-російських відносин²⁸.

Говорячи про ГУАМ, В. Ющенко відзначив: «Регіональні ініціативи дуже важливі для просування національних інтересів» країн-учасниць об'єднання. У цьому контексті пріоритетними у діяльності ГУАМ він назвав низку економічних та транспортних проєктів. Йдеться, зокрема, про будівництво нафтопроводу «Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ» та залізниці «Баку–Тбілісі–Поті–поромна переправа “Керч”». Він також відзначив перспективність співпраці в авіабудуванні та запровадження між чотирма країнами режиму ЗВТ.

У роботі саміту, окрім керівників країн ГУАМ, взяли участь президенти Польщі, Румунії, Литви, віце-президент Болгарії, віце-спікер Естонії, а також представники Латвії, Естонії,

²⁶ Там само.

²⁷ Ющенко їде організовувати демократію та економічний розвиток на рівні ГУАМ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/06/18/3247926/>

²⁸ Ющенко вважає актуальним розширення ГУАМ. URL: <https://www.unian.ua/world/49577-yuschenko-vvajaе-aktualnim-rozshirennya-guam.html>

Казахстану, Туреччини, ЄК та інших держав і міжнародних організацій²⁹.

Напередодні проведення третього саміту ГУАМ, що мав розпочатися 1 липня 2008 р. у Батумі (Грузія), Президент України В. Ющенко відвідав Баку, де зустрівся з Президентом Азербайджану І. Алієвим³⁰. Програмою робочого візиту були заплановані зустрічі Президента України В. Ющенка та Президента Азербайджану І. Алієва у форматі «віч-на-віч», а також зустріч президентів у розширеному складі³¹. За повідомленням прес-служби Президента України, особливої уваги під час переговорів передбачалося надати «спільним проектам в енергетичній та транспортній галузях»³².

Президент України Віктор Ющенко та Президент Азербайджанської Республіки Ільхам Алієв узяли участь у церемонії урочистого відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в Баку³³. У своєму виступі В. Ющенко подякував своєму азербайджанському колезі за втілення домовленості про спорудження цього пам'ятника, яка була досягнута рік тому, місцевій владі, що сприяла його встановленню, та авторам цього проєкту. Після завершення церемонії відкриття пам'ятника глави держав також поспілкувалися із українською громадою, присутньою на цій події³⁴.

Під час саміту ГУАМ у Батумі 1 липня 2008 р. президенти України, Азербайджану і Грузії (Президент Молдови В. Воронін був відсутнім на заході) обговорили дві важливі проблеми:

²⁹ 18–19 червня Віктор Ющенко здійснить робочий візит до Азербайджану для участі у другому саміті Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/965341.html>

³⁰ Віктор Ющенко відбув із робочим візитом до Азербайджану. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1146129.html>

³¹ Ющенко поїхав в Азербайджан на субботник. URL: <https://www.obozrevatel.com/news/2008/6/30/245703.htm>

³² Ющенко відвідує Азербайджан. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1146148.html>

³³ Ющенко відправився в Азербайджан. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/508347-yushchenko-vidpravivsia-v-azerbajdzhan>

³⁴ В. Ющенко та І. Алієв в Баку взяли участь у церемонії відкриття пам'ятника Т. Шевченку. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/v_yushchenko_i_i_aliev_v_baku_prinyali_uchastie_v_tseremonii_otkrytiya_pamyatnika_t_shevchenko_300620080

– створення миротворчих сил у межах ГУАМ для заміни ними російських миротворців у регіонах заморожених конфліктів – на Кавказі і Придністров'ї;

– перспективи початку роботи трубопроводу «Одеса–Броди» на каспійській нафті (президенти України та Азербайджану оголосили про домовленість найближчим часом прокачати першу каспійську нафту трубопроводом, заявивши, що «залишилося вирішити технічні питання», проте не назвали конкретних дат³⁵.

На саміті ухвалено декларацію «ГУАМ – інтегруючи схід Європи», Комюніке Батумського саміту, а також Декларацію про використання транспортного і транзитного потенціалу³⁶.

Як стверджував Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв, позитивну динаміку розвитку ГУАМ зруйнувала російська агресія проти Грузії у серпні 2008 р. – лише через місяць після останнього саміту організації, що проходив у Батумі за головування Грузії. «Цією жорстокою п'ятиденною війною, вторгненням та окупацією Абхазії і Цхінвальського регіону Росія грубо порушила територіальну цілісність Грузії, – зазначав він. – Відлуння цієї агресії відчули в усьому регіоні та далеко за його межами. Це був перший зухвалий, відвертий, демонстративний і певною мірою провокативний акт РФ перед очима світової спільноти на перевірку її реакції, ефективності та стійкості міжнародної системи. Відповідь світового співтовариства, яка викликала розчарування, та її нікчемні наслідки добре відомі»³⁷.

Під час президентської виборчої кампанії 2010 р. тема перспектив розвитку ГУАМ набула особливої актуальності. Якщо чинний тоді Президент Віктор Ющенко агітував за посилення діалогу в межах організації, то кандидат на пост Президента України лідер Партії регіонів Віктор Янукович вважав неактуальною діяльність міжнародного об'єднання ГУАМ. Про це він, зокрема, заявив 3 лютого 2010 р. журналістам у ході поїздки до Луганської області. «На мій погляд, певною мірою втрачено

³⁵ У Батумі «ГУАМ об'єднує схід Європи». URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2008/07/080701_yusch_guam_oh

³⁶ Третій саміт ГУАМ проходить в Батумі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1146316.html>

³⁷ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

актуальність цієї спілки чи практичний розвиток цього політичного проекту, тому що я за ці п'ять років чув лише розмови навколо нього, але не бачив конкретних дій», – зазначав В. Янукович. При цьому він пообіцяв, що у разі обрання Президентом України готовий обговорити ці та інші питання із Президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим³⁸.

Із часу заснування ГУАМ – основного діалогового майданчика між Азербайджаном та Україною – 10 жовтня 2012 р. виповнювалося 15 років. Обидві держави високо оцінили ефективність цієї організації та рівень міждержавних відносин. Зокрема, на думку міністра закордонних справ Азербайджану Ельмара Маммадьярова, за час існування організація стала важливим гравцем у сфері регіональної безпеки, про що свідчать, серед іншого, головування національних делегацій країн ГУАМ на відповідних сесіях ООН і ОБСЄ та участь експертів організації в антитерористичних програмах США і Євросоюзу³⁹.

«На сьогодні діяльність ГУАМ набула прагматичного характеру, вона спрямована на співпрацю учасниць у напрямку Європа–Азія. Це, перш за все, забезпечення вільної торгівлі на основі багатосторонньої угоди, формування транспортного коридору, взаємодія правоохоронних органів із метою боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків», – зазначав глава МЗС Азербайджану. Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко зауважував, що державу передусім цікавлять питання транспортування енергоносіїв каспійського та кавказького походження, проблеми безпеки і стабільності в регіоні⁴⁰. На жаль, російсько-українська війна перервала консолідаційні зусилля держав-членів ГУАМ.

ГУАМ і російсько-українська війна. Революція гідності (2014) відкрила нову сторінку в історії ГУАМ. Подія, на думку Генерального секретаря організації А. Ефендієва, «проклала шлях до влади в Україні новій політичній еліті з чітким курсом

³⁸ Янукович считает, что ГУАМ потеряла свою актуальность. URL: https://lb.ua/news/2010/02/03/23940_yanukovich_schitaet_chno_guam_poter.html

³⁹ Костюк Б. Міждержавному об'єднанню ГУАМ – 15 років. Що ж далі? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24735596.html>

⁴⁰ Там само.

на незалежність і євроатлантичну інтеграцію», а становище в регіоні підвищило роль ГУАМ у протидії новим економічним викликам⁴¹.

Збройна агресія Росії проти України у лютому 2014 р. сприяла консолідації держав-членів ГУАМ. «Як і раніше, це був черговий відчайдушний акт агресії з метою зупинити рух України в Європу, подалі від Росії. Очевидно, що цей напад став логічним продовженням безкарності за попередні випадки і завершився окупацією східних частин Донецької і Луганської областей та анексією Криму», – констатував Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв⁴².

Оцінюючи реакцію колективного Заходу на початок російської збройної агресії, він зауважував: «Реакція міжнародної спільноти була більш дійовою, зріс масштаб утягнення світових лідерів, було створено нову основу та механізми для медіації. Та за яких умов? Безперечно, цього разу проти РФ запровадили серйозніші санкції, її виключили з G7 і Росія зазнала певних репутаційних збитків. Та чи були ці заходи достатньо жорсткими, щоби змусити Кремль змінити свою поведінку? Ні»⁴³.

В умовах російсько-української війни керівництво Української держави приділяло значну увагу проблемі розвитку ГУАМ. У 2014 р., коли Росія блокувала транзит українських товарів у східному напрямку, співпраця у межах ГУАМ отримала новий імпульс⁴⁴. Проте діяльність організації, на жаль, залишалася малоефективною.

У Кишиневі (Республіка Молдова) 10–11 листопада 2014 р. відбулося сьоме засідання ПА ГУАМ (у роботі взяли участь керівники та члени парламентських делегацій держав-членів ГУАМ, зокрема Глава делегації у ПА від Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки Ельтон Мамедов та заступник голови делегації ПА від ВРУ Рустам Раупов). ПА ГУАМ у комюніке зазначила, що в поточних обставинах, коли відбувається спроба зламу

⁴¹ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Магда Є. Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв: Нам потрібно триматися разом. URL: <https://glavcom.ua/interviews/generalniy-sekretar-guam-altay-efendijev-nam-potribno-trimatisya-razom-494396.html>

міжнародного порядку, що встановився у «великій Європі», зокрема і внаслідок Гельсінського процесу, розвиток міжпарламентської співпраці набуває особливо важливого значення. Зміцнення солідарності держав-членів ГУАМ, їхня готовність принципово та послідовно відстоювати спільні інтереси, а також підтримка один одного на міжнародній арені є першочерговим завданням⁴⁵.

ПА ГУАМ і надалі планувала активно забезпечувати свій внесок у цей процес. Організація «висловила глибоке занепокоєння у зв'язку з ситуацією, що склалася внаслідок агресивних дій, спрямованих проти суверенітету та територіальної цілісності України» та «підтвердила свою відданість загальновизнаним нормам та принципам міжнародного права, завданням та цілям, закріпленим у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Статуті ГУАМ та положенням основоположних документів Організації з безпеки та співробітництва в Європі»⁴⁶. Як реакцію на російську збройну агресію, ГУАМ ініціювало в ООН резолюцію «щодо конфліктів на територіях ... держав та їхній вплив на міжнародний мир, безпеку й стабільність»⁴⁷.

У 2015 р. головування в ГУАМ перейняла Україна. Розмірковуючи над напрямками її роботи, міністр закордонних справ України 5 грудня 2014 р. відзначав: «Треба наповнити її [організацію – *Н. Дж.*] новим змістом»⁴⁸. Програма головування України передбачала суттєве посилення політичної взаємодії країн-членів, проведення скоординованих заходів із метою захисту їх територіальної цілісності та суверенітету⁴⁹. Журналісти акцентували на тому, що організація спробує зменшити роль Росії у Чорноморсько-Каспійському регіоні⁵⁰.

⁴⁵ Коммюніке 7-го засідання Парламентської Ассамблеї ГУАМ (11 ноября 2014 г.). URL: <https://guam-organization.org/kommyunike-7-go-zasedaniya-parlamentskoj-assamblei-guam/>

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁴⁸ ГУАМ перейде з російської мови на англійську. URL: https://lb.ua/world/2014/12/05/288307_guam_pereydet_russkogo_yazika.html

⁴⁹ Співробітництво в рамках ГУАМ. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2876009b-0dd2-4834-8ad5-9b874278e9b9&title=SpivrobittstvoVRamkakhOrganizatsiiZaDemokratiiuTaEkonomichniiRozvitokGuam>

⁵⁰ ГУАМ и защита суверенитета: 20 лет без успеха. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-39411167>

За словами віцепрем'єр-міністра Азербайджану Ісмета Дурсун огли Абасова, загроза безпеці підриває стабільний розвиток держав-членів ГУАМ. Проте заяви про роль ГУАМ у подоланні заморожених конфліктів експерти називають лише декларативними. «На сьогодні ГУАМ, незважаючи на свій потенціал, не має середньострокової перспективи. Влада трьох із чотирьох країн-учасниць – Молдови, Грузії та Азербайджану – досить лояльна до Кремля. По-друге, у Молдові та Азербайджані керівництво не сприймає втрату території як наслідок політики Росії, тому їх бачення розвитку ГУАМ значно відрізняється від первісного завдання організації, що проголошується під час її створення – протидія політиці Москви», – зазначав директор аналітичної групи Da Vinci AG Анатолій Баронін⁵¹.

Проблеми національної безпеки порушувалися й 15 травня 2015 р. на засіданні РМЗС ГУАМ. Також були розглянуті питання політичної взаємодії у межах міжнародних організацій, передусім ООН, ОБСЄ та РС, просування програм секторального співробітництва, спрямованих на повномасштабну реалізацію Угоди про ЗВТ ГУАМ та її подальший розвиток у частині лібералізації регіонального ринку послуг, а також формування регіонального транспортного коридору як складової Балто-Чорноморського транзитного простору, співпраці правоохоронних органів із використанням системи захисту інформації МІАС ГУАМ тощо⁵².

У ВРУ 11 листопада 2015 р. відбулося дев'яте засідання Бюро ПА ГУАМ під головуванням України. Бюро ПА ГУАМ схвалило документи восьмого засідання ПА ГУАМ – Комюніке, Спільну Заяву ПА ГУАМ та Балтійської Асамблеї й Резолюцію про політико-правові аспекти врегулювання конфліктів на просторах ГУАМ та міжпарламентську взаємодію і подальшу консолідацію позицій держав-членів ГУАМ⁵³. Також Бюро ПА ГУАМ відзначило важливість роботи місії спостерігачів ПА ГУАМ на

⁵¹ Там само.

⁵² Міністр закордонних справ взяв участь у засіданні Ради Міністрів закордонних справ ГУАМ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248160959>

⁵³ У Верховній Раді відбулося дев'яте засідання Бюро Парламентської Асамблеї ГУАМ під головуванням України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/121510.html>

парламентських і президентських виборах у державах-членах ГУАМ, схвалило Заяву місії спостерігачів на парламентських виборах в Азербайджанській Республіці.

Керівництво Української держави наголошувало, що ГУАМ може допомогти у боротьбі з російським агресором. «Міжнародні парламентські організації, передусім європейські, представники яких беруть участь у нашому сьогоднішньому засіданні, можуть зіграти важливу роль у постійній протидії агресорові», – відзначав, зокрема, перший заступник Голови ВРУ Андрій Парубій⁵⁴. Він також наголосив, що спільними зусиллями необхідно «негайно припинити постачання зброї, терористів і російських військових, яких перекидають на територію України» та «треба бути готовим для ухвалення спільних масштабних рішень, які мали би на меті припинити агресію Путіна».

Згодом, 3 грудня 2015 р. на полях 22-ої Міністерської зустрічі ОБСЄ (м. Белград, Сербія) відбулося засідання РМЗС ГУАМ за участі глав зовнішньополітичних відомств: України – Павла Клімкіна, Азербайджанської Республіки – Ельмара Мамедьярова, Грузії – Георгія Квірікашвілі, Молдови – Наталії Герман⁵⁵.

Учасники засідання позитивно оцінили виконання Програми головування України у 2015 р., відзначивши помітну активізацію діяльності ГУАМ та підвищення рівня координації дій держав-членів у усіх сферах співробітництва. Було констатовано досягнення реального поступу в реалізації проєктів співпраці, зокрема оформлення ЗВТ ГУАМ, імплементації концепції транспортного коридору ГУАМ, сприяння торгівлі та транспортуванню, зміцнення парламентської складової співробітництва, посилення взаємодії держав-членів у межах ООН⁵⁶. Передбачено посилити взаємодію з міжнародними партнерами у форматі

⁵⁴ ГУАМ може допомогти Україні у боротьбі з російською агресією – Парубій. URL: <https://www.5.ua/polityka/huam-mozhe-dopomohty-ukraini-u-borotbi-z-rosiiskoiu-ahresiieiu-parubii-85291.html>

⁵⁵ На засіданні Ради міністрів закордонних справ ГУАМ позитивно оцінено головування України в Організації у 2015 році. URL: <https://mfa.gov.ua/news/42877-the-guam-council-of-ministers-of-foreign-affairs-positively-assessed-ukrainian-chairmanship-in-the-organization-in-2015>

⁵⁶ Там само.

ГУАМ+, а саме у контексті продовження співпраці з «Великою четвіркою» та підготовки програми двостороннього співробітництва у Другому діалозі ГУАМ–Японія⁵⁷.

Зауважу, що на тлі російсько-української війни у квітні 2015 р. ГА ООН консенсусом схвалила резолюцію про співпрацю між ООН і ГУАМ⁵⁸.

Військово-політичні та економічні питання залишалися у пріоритеті цієї організації й надалі. Відповідаючи на запитання журналістів: «Чи на міжнародній арені четвірка ГУАМ веде узгоджену політику?», Генеральний секретар ГУАМ, азербайджанський дипломат А. Ефендієв констатував: «Однозначно – так. У рамках ООН ми щорічно виносимо на засідання Генеральної Асамблеї резолюцію про тривалі конфлікти на просторі ГУАМ, прагнемо мобілізувати максимальну підтримку для її ухвалення ... Ми беззастережно підтримуємо територіальну цілісність одна одної. Ми прагнемо використовувати накопичений досвід вироблення узгодженої позиції щодо болючих для наших країн питань. На жаль, деякі європейські держави сприймають позицію ГУАМ як “проамерикансько-деструктивну”, і ми намагаємося ламати лід недовіри в цьому випадку»⁵⁹.

Відзначу також, що 5 липня 2016 р. Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман провів зустріч із делегацією голів урядів країн-учасниць ГУАМ, на якій йшлося про створення ЗВТ у межах ГУАМ⁶⁰. Додам, що під час головування України в РБ ООН 2017 р. за ініціативи держав-членів ГУАМ до порядку денного засідання РБ за участю Генерального секретаря ГУАМ внесли питання регіональних конфліктів, а також ризиків і загроз, які вони становлять для міжнародного миру, безпеки та стабільності⁶¹.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Генасамблея ООН прийняла резолюцію про співпрацю з ГУАМ. URL: <https://www.unian.ua/politics/1063051-genasambleya-onn-priynyala-rezolyutsiyu-pro-spivpratsyu-z-guam.html>

⁵⁹ Магда Є. Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв: Нам потрібно триматися разом...

⁶⁰ У рамках ГУАМ може бути створена зона вільної торгівлі. URL: https://lb.ua/economics/2016/07/05/339463_ramkah_guam_sozdana_zona.html

⁶¹ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

На лютий 2017 р. була запланована зустріч голів урядів ГУАМ у Києві⁶². Проте зустріч голів урядів ГУАМ відбулася тільки 27 березня у межах саміту організації. «Ми торкнулися сьогодні питань поглиблення економічної співпраці. Безумовно, обговорили питання політичної взаємодії. Важливо, що ми підписали низку документів, які дозволять нам уже в 2017 році повноцінно запровадити зону вільної торгівлі в рамках наших держав. Це сприятливо вплине на розвиток наших національних економік, поглибить нашу співпрацю», – зазначав В. Гройсман. Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова мали намір до кінця року створити ЗВТ на принципах і правилах СОТ⁶³.

Саміт ГУАМ викликав неоднозначні реакції в українських та азербайджанських експертів. «Чи є сенс реанімувати ГУАМ?», – риторично запитував народний депутат (фракція «Блок Петра Порошенка») Руслан Сольвар. «Якщо говорити про Україну, навіть значущих символічних дивідендів вона з цієї зустрічі не отримала, – відзначав він. – Саміт ГУАМ продемонстрував, що існування самої організації не є достатньо доцільним та обґрунтованим, оскільки деякі питання, винесені на порядок денний, вже обговорювалися раніше. Тобто, об'єднання як таке не еволюціонує й залишається звичайним механічним і штучним утворенням. Насправді навіть спільних інтересів чи проблем у країн-учасниць доволі мало. Це зумовлюється як відсутністю спільних кордонів (розірваність Чорним море та значною територією Російської Федерації, яка до того ж поглиблюється контролем останньої над Кримом), так і відмінностями в політичних системах, зовнішньополітичних орієнтаціях та різницею в економічному розвитку»⁶⁴.

Прем'єр-міністр Грузії Георгій Квірікашвілі у Києві заявив, що проблема територіальної цілісності є спільним викликом для країн-учасниць ГУАМ. За його словами, неврегульовані кон-

⁶² Голови урядів країн ГУАМ зустрінуться в Києві. URL: https://lb.ua/news/2017/01/27/356999_glavi_pravitelstv_stran_guam.html

⁶³ Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова мають намір до кінця року створити зону вільної торгівлі. URL: https://lb.ua/economics/2017/03/27/362284_gruziya_ukraina_azerbaydzhan.html

⁶⁴ Сольвар Р. Чи є сенс реанімувати ГУАМ? URL: https://lb.ua/blog/ruslan_solvar/362605_chi_ie_sens_reanimuvati_guam.html

флікти і далі перешкоджають політичному, економічному та соціальному розвитку країн. «У цьому зв'язку голос ГУАМ має лунати якомога гучніше. Для всіх нас важливо активніше використовувати потенціал ГУАМ з метою досягнення широкої міжнародної підтримки і адекватної реакції у зв'язку з фактами зазіхання на територіальну цілісність та суверенітет держав-членів організації», – наголосив Г. Квірікашвілі, перебуваючи у Києві. Прем'єр-міністр Молдови Павло Філіп також заявив, що ГУАМ має зосередитися на спільній протидії загрозам безпеки цих країн, що зазнали порушення суверенітету⁶⁵.

Засідання голів зовнішньополітичних відомств ГУАМ відбулося у Нью-Йорку 22 вересня 2017 р. у межах ГА ООН. «Під час засідання сторони розглянули питання посилення політичної та економічної взаємодії в форматі ГУАМ, враховуючи ключове географічне розташування і стратегічну важливість держав-членів організації, території яких є природним коридором, що з'єднує Європу та Азію», – йшлося у повідомленні МЗС України⁶⁶.

В Одесі 7 вересня 2017 р. відбулося установче засідання Асоціації ділового співробітництва ГУАМ, у якому взяли участь представники ділових кіл держав-членів ГУАМ, міністерств та відомств України, посольств країн-членів ГУАМ і гості з інших країн. Головував на засіданні Президент Національного комітету України Міжнародної торгової палати Володимир Щелкунов. На відкритті з вітальною промовою виступили також Директор економічного департаменту МЗС України, Голова Ради експортерів при МЗС України Олександр Данилейко, а також Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв. Під час засідання учасники розглянули та обмінялися пропозиціями щодо проєктів установчих документів Асоціації ділового співробітництва ГУАМ, які будуть поширені учасникам після внесення запропонованих правок. Учасники засідання, наголосивши на важливості та своєчасності ініціативи, прийняли рішення про започаткування

⁶⁵ Дорош С. ГУАМ і захист суверенітету: 20 років без успіху. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-39378230>

⁶⁶ У Нью-Йорку пройшло засідання Ради міністрів закордонних справ ГУАМ. URL: https://lb.ua/world/2017/09/22/377273_nyuyorke_proshlo_zasedanie_soveta.html

Асоціації ділового співробітництва ГУАМ із правом прийняття нових членів, тому всі зацікавлені сторони були запрошені до співпраці⁶⁷.

Експерти зауважували, що об'єднання ГУАМ, утворене 20 років тому, лише зараз підійшло до якихось конкретних дій. Колишній пресаташе посольства Грузії в Україні Бачо Корчилава зауважував, що «ГУАМ, хоч і не стане військовим союзом, може бути додатковим імпульсом у вирішенні конфліктів та побудові зв'язків між країнами. Крім того, якщо раніше зовнішній вектор розвитку України багато в чому залежав від Росії, тепер російський вплив знизився до мінімуму, що надає ГУАМ нового сенсу»⁶⁸.

Політолог Дмитро Левусь зауважував, що де-юре ГУАМ був цілком суб'єктним утворенням, адже відповідав вимогам міжнародного права. Однак для того, щоб відбутись фактично, цього замало. «Якщо зараз відбудеться конкретне наповнення роботою, то тоді можна буде говорити і про відповідне ставлення до цієї організації і її сприйняття на міжнародній арені», – відзначав він. Політолог також наголошує, що ГУАМ – не оборонний союз, але цілком може бути майданчиком для гуманітарного співробітництва⁶⁹.

У 2018 р. за ініціативи Грузії, яка тоді головувала в ГУАМ, було організовано спеціальне засідання Постійної ради ОБСЄ. Після змістовної доповіді Генерального секретаря ГУАМ про ситуацію в регіоні та діяльність організації було проведено ґрунтовну сесію запитань і відповідей із учасниками засідання. Аналогічну ініціативу втілили в РЄ під час очільництва Молдови в ГУАМ⁷⁰.

Відповідаючи у 2018 р. на запитання журналістів: «Які цілі організації?», Генеральний секретар ГУАМ, азербайджанський дипломат А. Ефендієв зазначав, що передусім – це економічні. «У нас є угода про зону вільної торгівлі, що набула чинності в

⁶⁷ Учредительное заседание Ассоциации делового сотрудничества ГУАМ. URL: <https://guam-organization.org/uchreditelnoe-zasedanie-associacii-delovogo-sotrudnichestva-guam/>

⁶⁸ ГУАМ активізувався «завдяки» російській агресії – експерт із Молдови. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28784209.html>

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

2006 році, сьогодні ми працюємо над її поширенням на простір ГУАМ, – констатував він. – Три держави-члени ГУАМ підписали угоду про вільну торгівлю з ЄС, Азербайджан продовжує вести переговори з Брюсселем з цього питання. Не варто забувати про транспортний коридор ГУАМ, концепцію якого було затверджено ще у 2013 році»⁷¹.

У 2019 р. головування в ГУАМ перейшло до України. У січні керівництво держави озвучило пріоритети головування. Під час зустрічі заступника міністра закордонних справ, національного координатора України в ГУАМ Василя Боднара з Генеральним секретарем ГУАМ Алтайм Ефендієвим було обговорено стан справ із розвитку багатостороннього співробітництва у межах цієї організації та визначено основні завдання поточного року, протягом якого головуватиме Україна⁷².

Визнано необхідним зосередити зусилля країн-членів на реалізації ключових економічних проєктів ГУАМ – створення зони ЗВТ та транспортного коридору, розвитку державно-приватного партнерства у реалізації проєктів та програм співпраці, зокрема проєкту сприяння торгівлі і транспортуванню, посиленні взаємодії з міжнародними партнерами – США, Японією, а також встановленні партнерських відносин із Канадою і реформуванні робочих механізмів ГУАМ та осучасненні міжнародно-правової і нормативної бази співпраці⁷³.

Учасники зустрічі вазначили можливість завершення роботи з підготовки концепції розвитку організації та реалізації стратегії комунікацій ГУАМ. Наголошено на значенні політичної співпраці країн-членів ГУАМ, спрямованої на досягнення взаємної підтримки з питань захисту суверенітету та територіальної цілісності у міжнародно визнаних кордонах, протидії агресії та припинення незаконної окупації і спроб анексії⁷⁴.

Відкриваючи 12-ту сесію ПА ГУАМ у Києві 27 листопада 2019 р., Голова ВРУ Дмитро Разумков відзначив, що сподівається,

⁷¹ Магда Є. Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв: Нам потрібно триматися разом...

⁷² Україна визначила пріоритети головування в ГУАМ. URL: <https://mfa.gov.ua/news/70200-ukrajina-viznachila-prioriteti-golovuvannya-v-guam>

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само.

що міжпарламентська співпраця у межах ГУАМ поглиблюватися. «Я сподіваюся, що в подальшому ми зможемо поглибити нашу міжпарламентську співпрацю. Я упевнений, що організація загалом розвиватиметься, і ми готові докласти максимум зусиль для цього», – зазначав він⁷⁵.

Країни-члени ГУАМ домовилися тісніше співпрацювати щодо ЗВТ і створення транспортного коридору. «Ми домовилися, що будемо фокусуватися на поглибленні економічної співпраці. Є два пріоритетних напрямки. Перше – це зона вільної торгівлі; ми солідарні в тому, що між нашими країнами не повинно бути торговельних кордонів і бар'єрів, компанії країн повинні торгувати вільно», – констатував прем'єр-міністр України Олексій Гончарук на брифінгу за підсумками пленарного засідання⁷⁶. Віцепрем'єр Азербайджану Алі Ахмедов нагадав, що 2020 р. головування в ГУАМ переходить до Азербайджану. «Азербайджанська сторона приділятиме увагу розвитку взаємовигідного співробітництва та поглибленню політичного діалогу між країнами», – відзначав він⁷⁷.

Водночас Президент України Володимир Зеленський запропонував Президентові Азербайджану Ільхаму Алієву «вдихнути нове життя» в ГУАМ. Він, зокрема, наголосив, що «ГУАМ можна зробити серйозним союзом і об'єднанням для обговорення важливих торгово-економічних питань»⁷⁸. Він висловив переконання, що з очікуваним завершенням карантину в Україні та Азербайджані буде відновлено традиційну високу динаміку двостороннього політичного діалогу і торговельно-економічної співпраці. Президент України також висловив вдячність за надання Україні медичних матеріалів та обладнання у вигляді гуманітарної допомоги від Азербайджана.

⁷⁵ Разумков сподівається на поглиблення міжпарламентської співпраці у рамках ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/627006.html>

⁷⁶ Країни ГУАМ домовилися про створення транспортного коридору і про співпрацю щодо ЗВТ. URL: https://lb.ua/news/2019/12/12/444722_strani_guam_dogovorilis_sozdanni.html

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Зеленський запропонував президентові Азербайджану «вдихнути нове життя» в ГУАМ. URL: https://lb.ua/news/2020/05/27/458498_zelenskiy_predlozhih_prezidentu.html

ну загальною вагою понад 23 т, яку було доставлено в Київ 21 травня 2020 р.⁷⁹.

Водночас 12 грудня 2019 р. побачила світ спільна заява голів урядів держав-членів ГУАМ, у якій йшлося про необхідність «продовжувати спільні та скоординовані зусилля, спрямовані на те, щоб невирішені конфлікти займали важливе місце у міжнародному порядку денному, включаючи мобілізацію міжнародної підтримки політики невизнання щодо незаконних режимів у районах, порушених конфліктом, а також для довгострокового врегулювання військових конфліктів на території держав-членів ГУАМ на основі норм та принципів міжнародного права, а саме суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності міжнародно визнаних кордонів держав»⁸⁰.

На тлі світових економічних проблем, спричинених пандемією COVID-19, співпраця України та держав-членів ГУАМ поглиблювалася. Зокрема, 28 липня 2020 р. заступник міністра закордонних справ України Василь Боднар та посол Азербайджанської Республіки в Україні Ельміра Ахундова під час зустрічі обговорили розвиток українсько-азербайджанського стратегічного партнерства. «Відбувся також обмін думками щодо активізації взаємодії в рамках ГУАМ, де головує Азербайджанська Республіка», – йшлося у повідомленні МЗС України⁸¹.

Упродовж 2020 р., коли в організації головував Азербайджан, МЗС України та іншим міністерствам вдалося провести понад 30 заходів на рівні експертів і 2 заходи на високому рівні, а саме засідання міністрів транспорту і міністрів закордонних справ країн ГУАМ⁸². Зауважу, що важливе значення у протидії російському імперіалізму мала друга Карабаська війна (2020).

⁷⁹ Зеленський у розмові з Алієвим запропонував вдихнути нове життя в ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/665059.html>

⁸⁰ Совместное заявление Глав Правительств государств – членов ГУАМ (2019). URL: <https://guam-organization.org/sovместное-zajavlenie-glav-pravitelstv-gosudarstv-chlenov-guam-2019/>

⁸¹ Заступник глави МЗС Боднар обговорив із послом Азербайджану питання безпеки на Південному Кавказі. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/677432.html>

⁸² МЗС України сподівається на завершення в 2021 переговорів, що дадуть змогу підписати ЗВТ між країнами ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/715795.html>

«Переможна 44-денна війна [для Азербайджанської Республіки – *Н. Дж.*] започаткувала нову динаміку в усьому регіоні з багатонадійними перспективами врегулювання конфлікту та відновлення територіальної цілісності держав-членів ГУАМ. Звичайно, це потенційно був ще один страшний сценарій для Кремля, який намагався утримати регіон під контролем»⁸³.

За підсумками 13-ї сесії ПА ГУАМ, що відбувалася у режимі відеоконференції (2021), було ухвалено рішення акцентувати увагу на вирішенні проблем територіальних конфліктів. «Платформа ГУАМ може стати майданчиком для просування проблеми територіальних конфліктів на міжнародному порядку денному. Потрібне перезавантаження, новий, конструктивний підхід до висвітлення та озвучення цієї нагальної проблеми. Це, на думку парламентаріїв, допоможе попередити ескалацію вже наявних конфліктів, зосередити зусилля на їх вирішенні та не допустити розгортання нових війн», – йшлося у повідомленні пресслужби апарату ВРУ⁸⁴.

На думку Генерального секретаря ГУАМ, азербайджанського дипломата А. Ефендієва, 13-та сесія ПА ГУАМ була перехідною, оскільки повноваження головування передавалися від Азербайджану до Грузії. Він наголосив, що одна з головних цілей подальшої роботи ГУАМ – створення вільної економічної зони між членами організації та розвиток транспортного співробітництва – створення транспортного коридору у межах регіону. Під час засідання учасники 13-ї сесії ПА ГУАМ розглянули також питання співпраці держав-членів ГУАМ в умовах нових глобальних викликів:

- протидія пандемії COVID-19, її соціальних і економічних наслідків;
- стан і перспективи вирішення конфліктів на території держав-членів ГУАМ;
- співробітництво ПА ГУАМ із Балтійською Асамблеєю;
- просування ключових економічних проєктів ГУАМ⁸⁵.

Водночас 21 грудня 2021 р. розпочала роботу 14-а сесія ПА ГУАМ. Під час роботи ГУАМ обговорено питання: співпраці

⁸³ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁸⁴ У ГУАМ відзначили необхідність нового підходу до проблеми територіальних конфліктів. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/722790.html>

⁸⁵ Там само.

держав-членів цієї організації у контексті нових глобальних викликів; протидії пандемії COVID-19, її соціально-економічним наслідкам; стан та перспективи вирішення конфліктів на території держав-членів ГУАМ; просування ключових економічних проєктів аналізованої організації; сучасного стану врегулювання територіальних конфліктів на території ГУАМ; розвитку торгово-економічних відносин між державами-членами зазначеної вище організації; СП та ГУАМ (перспективи та можливості)⁸⁶.

Напередодні повномасштабного вторгнення Росії на територію України, 14 січня 2022 р. на спільній пресконференції з Президентом Азербайджану І. Алієвим у Києві Президент України В. Зеленський зазначив, що Україна та Азербайджан працюватимуть над створенням транспортного коридору, можливо, у межах ГУАМ. «Ми і надалі працюватимемо над низкою перспектив, зокрема, це створення транспортного коридору, можливо, в рамках ГУАМ, який об'єднує Україну, Азербайджан, Грузію, Молдову», – відзначав він⁸⁷.

«24 лютого 2022 року РФ розв'язала неспровоковану та нічим не обґрунтовану повномасштабну війну проти України, нечувану за своїми масштабами та жорстокістю, яка має ознаки геноциду та потенційно може перерости в глобальну і навіть ядерну, – відзначав Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв. – Ця війна в центрі Європи у ХХІ столітті – безпрецедентна та немислима. Так РФ знову кинула виклик світовому порядку і системі міжнародних відносин, щоби довести їх до паралічу і повного краху»⁸⁸.

Генеральний секретар ГУАМ зазначав, що західні лідери виявилися непослідовними і незлагодженими у своїх реакціях і діях. «Дехто навіть ставив під сумнів рішення чинити опір і пророкував швидку поразку України, – писав він. – На жаль, на початках узяла гору інерція попередніх поглядів і поведінки. Як наслідок, ми почули риторику умиротворення, заклики

⁸⁶ 14-а сесія Парламентської Асамблеї ГУАМ (у форматі відеоконференції). URL: https://www.rada.gov.ua/preview/anonsy_podij/217923.html

⁸⁷ Зеленський: Київ та Баку працюватимуть над створенням транспортного коридору, можливо, в рамках ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/791574.html>

⁸⁸ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

до капітуляції та пропозиції владі допомогти покинути країну. Міжнародна спільнота готувалася заплющити очі навіть на таке грубе порушення, аби заспокоїти РФ і залишитися у своїй зоні комфорту. Захід був готовий пожертвувати Україною, серйозно підрвавши засади системи міжнародних відносин, довіру до права, інститутів, здекларованих цінностей і принципів»⁸⁹.

У нових реаліях, як показали подальші події, пріоритетним завданням для держав-членів ГУАМ стали проблеми невизнаних територій. У 2022 р. під час візиту до Нью-Йорка міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба взяв участь у міністерському засіданні ГУАМ. За підсумками засідання міністри закордонних справ підписали Консульську конвенцію, яка передбачає взаємне надання консульської допомоги громадянам⁹⁰. Окрім того, глава української дипломатії детально поінформував азербайджанського колегу про ситуацію в зонах бойових дій, зусилля України та партнерів зі звільнення тимчасово окупованих українських територій⁹¹.

Також Д. Кулеба порушив питання посилення міжнародних санкцій проти Росії за її злочини проти України, зокрема в контексті намірів Москви провести псевдореферендуми на тимчасово окупованих українських територіях. Міністр наголосив на важливості закриття лазівок, які Росія може використовувати для обходу санкцій⁹².

Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв зазначав, що конфлікти та війни в регіоні ГУАМ викрили всі проблеми існуючої системи міжнародних відносин і глобального безпекового порядку. Міжнародна спільнота, на його думку, мала б урахувати засвоєні уроки, формуючи майбутню архітектуру безпеки:

– початкова безкарність винних за порушення норм і принципів міжнародного права призвела до подальших грубих порушень;

⁸⁹ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁹⁰ У ГУАМ знову говорять про створення зони вільної торгівлі. URL: https://lb.ua/economics/2022/09/21/530052_guam_znovu_govoryat_pro_stvorennnya.html

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

– незважаючи на те, що міжнародні організації засудили ці порушення у своїх резолюціях і рішеннях, вони майже або взагалі не вплинули на поведінку порушників;

– спроби міжнародних медіаторів сприяти мирному врегулюванню кожного з конфліктів у досвіді країн ГУАМ більше нагадували імітування процесу (по суті, їхні зусилля були спрямовані не на досягнення справедливого і стійкого розв'язання конфліктів, а на затягування процесу і спонукання жертв до визнання і прийняття нав'язаних рішень, узгоджених у кулуарах без їхньої участі);

– попри те, що закон і справедливість, а також резолюції головних міжнародних органів були, безсумнівно, на боці держав-членів ГУАМ, нескінченні та безрезультатні міжнародні посередницькі зусилля поступово призвели до встановлення нової норми, де право сильного переважає над верховенством права;

– абсолютна безкарність винних і всюдозволеність у поєднанні з конформізмом та поступками міжнародної системи розпалили апетити агресорів та їхніх ставлеників. Фактично ми стали свідками надання мовчазної індульгенції від міжнародної системи та заохочення злочинців до подальшої агресії⁹³.

Попри повномасштабну агресію Росії, у 2023 р. головування в ГУАМ перейняла Українська держава, яка, за словами міністра закордонних справ України Д. Кулеби, була налаштована на «продуктивне та рішуче лідерство»⁹⁴. «Я вдячний Молдовському головуванню цього річ та розраховую на підтримку Українського головування у 2023 році», – зазначав він. Глава української дипломатії запропонував Азербайджану та іншим членам цієї організації посилити безпекове, а не лише економічне партнерство у межах ГУАМ і закликав спільно працювати над втіленням Формули миру, яку представив Президент України В. Зеленський⁹⁵.

«Всі наші країни екзистенційно зацікавлені у перемозі України. Решта сценаріїв нестимуть загрозу. Апетити росії не обмежуються

⁹³ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁹⁴ Кулеба назвав п'ять пріоритетів головування України в ГУАМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3637931-kuleba-nazvav-pat-prioritetiv-golovuvanna-ukraini-v-guam.html>

⁹⁵ Там само.

Україною, і вони пішли би далі, якби могли. Але так само ніхто не зацікавлений у новому замороженому конфлікті. Наші країни надто добре знають, що це означає. Час покласти край російському імперіалізму. Ми маємо усунути цю загрозу не лише для України, але і для всього регіону та світу. Україна здатна це зробити за стійкої підтримки наших партнерів», – підсумував він⁹⁶.

У травні 2023 р. у Києві відбувся круглий стіл «Україна–Азербайджан: стратегічне партнерство в умовах викликів глобальному світовому порядку», де було обговорено перспективи співпраці двох держав у межах ГУАМ⁹⁷. Зокрема, директор Центру близькосхідних досліджень Ігор Семиволос відзначав, що організацію варто розглядати у контексті переорієнтації України та Азербайджану на європейські ринки. На його думку, зважаючи на спільні геополітичні виклики, що постають перед Україною та Азербайджаном, ГУАМ була і залишається важливим майданчиком для взаємодії між нашими країнами. Водночас, перекоаний він, також необхідно розглядати цю організацію у ширшому контексті, зокрема говорити про переорієнтацію України та Азербайджану на європейські ринки, розвиток європейського вектора, і ГУАМ відкриває перед нашими країнами у цьому великі можливості. «Ми розуміємо також, що перед країнами спільні виклики – це, зокрема, Іран та росія. А наші країни зацікавлені у встановленні миру та стабільності у регіоні», – зазначив І. Семиволос.

Знаковою подією для ГУАМ у 2023 р. стало 41-е засідання РМЗС держав-членів ГУАМ (2023) у Брюсселі, у якому взяли участь міністри закордонних справ: Азербайджанської Республіки – Джейхун Байрамов, Грузії – Ілія Дарчіашвілі та Республіки Молдова – Ніку Попеску, а також Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв, глава МЗС України Дмитро Кулеба.

Під час засідання Д. Кулеба розповів своїм колегам про актуальну ситуацію на фронті російсько-української війни. Він також

⁹⁶ Кулеба назвав п'ять пріоритетів головування України в ГУАМ...

⁹⁷ Семиволос: ГУАМ варто розглядати в контексті переорієнтації України та Азербайджану на європейські ринки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3709817-semivolos-guam-varto-rozgladati-v-konteksti-pereorientacii-ukraini-ta-azerbajdzanu-na-evropejski-rinki.html>

окреслив вплив російської агресії на регіон. «Агресія Росії проти України підриває безпекову ситуацію в регіоні ГУАМ. Перемога України має вирішальне значення задля відновлення безпеки і стабільності в наших країнах та розвитку міжрегіональних інфраструктурних і торговельних проектів»⁹⁸, – наголосив Д. Кулеба.

Водночас Д. Кулеба поінформував міністрів про просування Формули миру Президента В. Зеленського як єдиної можливої «дорожньої карти» відновлення справедливого та довготривалого миру в Україні. Глава МЗС України окремо наголосив на необхідності посилення координації позицій та взаємної підтримки держав-членів ГУАМ у межах міжнародних організацій, зокрема ООН⁹⁹.

Учасники заходу були переконані, що перемога України у війні забезпечить подальший поступ ГУАМ, а також, як відзначав Генеральний секретар ГУАМ А. Ефіндієв, «створить усі необхідні передумови для того, щоб ОДЕР–ГУАМ повноцінно скористалася своїм потенціалом важливої багатосторонньої платформи, а зовнішнє середовище буде сприятливим і сприятиме втіленню її амбітних ініціатив і проєктів»¹⁰⁰. На його думку, «географія ГУАМ набуває дедалі більшого значення для світової економіки та безпеки – і її слід інтегрувати в європейську та міжнародну мережу зв'язків та архітектуру безпеки. Такий сценарій розвитку співпадатиме з інтересами всього міжнародного співтовариства. Проте головними учасниками та рушіями цього процесу повинні стати держави-члени ГУАМ»¹⁰¹.

«Наша мета, – зазначав він, – перетворити регіон на зону вільної торгівлі, інвестицій і транзиту, тож нам потрібно запустити цей процес у непохитний хід. Ми сподіваємося й очікуємо, що до нього буде залучено й наших партнерів, а також ЄС та його держави-

⁹⁸ Перемога України має вирішальне значення для відновлення безпеки в регіоні ГУАМ – Кулеба. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3799015-peremoga-ukraini-mae-virishalne-znacenna-dla-vidnovlenna-bezpeki-v-regioni-guam-kuleba.html>

⁹⁹ Дмитро Кулеба: Перемога України має вирішальне значення задля відновлення безпеки в регіоні ГУАМ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmytro-kuleba-peremoha-ukrainy-maie-vyrishalne-znachennia-zadlia-vidnovlennia-bezpeky-v-rehioni-huam>

¹⁰⁰ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

¹⁰¹ Там само.

члени. Втілення проєктів та ініціатив ГУАМ створюватиме нову динаміку в регіоні, сприятиме глибоким і незворотним трансформаціям і матиме потужний побічний вплив далеко за його межами»¹⁰².

Розмірковуючи над результатом російсько-української війни, Генеральний секретар ГУАМ А. Ефіндієв констатував: «Я глибоко переконаний, що війна, яку розпочала РФ проти України, закінчиться для України так само, як і війна з Вірменією для Азербайджану: перемогою та повним відновленням територіальної цілісності й суверенітету. Великою перевагою України є те, що весь світ об'єднався на її підтримку. Якщо ця підтримка буде стійкою та безперервною, шанси на швидку перемогу зростають. Безперечно, поразки на полі бою завдають серйозних ударів по російських імперіалістичних амбіціях»¹⁰³.

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. ГУАМ остаточно уконституювалася як міжнародна організація з власним баченням геополітичних процесів та архітекτονіки безпеки на європейському континенті. Справжнім викликом для організації стала російсько-грузинська та російсько-українські війни, які стимулювали держави-члени ГУАМ до консолідації зусиль із метою протидії агресору. Власне аналітики відзначали, що політичні цілі створення ГУАМ закладалися у контексті посилення впливу Росії у межах СНД. Не дивно, що появу організації підтримали НАТО та ЄС, яким був необхідний «хвилеріз на шляху російської експансії»¹⁰⁴. Держави-члени ГУАМ не тільки засуджували повномасштабне вторгнення Росії на територію України, але й у нових реаліях шукали ефективні способи налагодження діалогу.

Насімі ДЖАЛІЛОВ

¹⁰² Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Пархітько О. ГУАМ – організація країн, які мають «гарячі точки» завдяки росії: шлейф сподівань, що не справдились. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/guam-organizaciya-krayin-yaki-mayut-garyachi-tochki-zavdyaki-rosiyi-shlejf-spodivan-sho-ne-spravdilis/>